

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

СКИДАН ОЛЬГА АНАТОЛІЇВНА

УДК 330.133/.138:338.516.22

**ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ РОЗВИТКУ
ВАРТОСТІ ТА ЦІНИ**

08.00.01 – Економічна теорія та історія економічної думки

**Автореферат
дисертації на здобуття наукового
ступеня кандидата економічних наук**

Одеса-2015

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Одеському національному економічному університеті Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник:

кандидат економічних наук, доцент
Грималюк Андрій Вікторович,
Одеський національний економічний університет, доцент кафедри загальної економічної теорії

Офіційні опоненти:

доктор економічних наук, професор
Задоя Анатолій Олександрович,
Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля,
завідувач кафедри міжнародної економіки та економічної теорії;

кандидат економічних наук, доцент
Кузнєцова Марина Аркадіївна
Одеська національна академія зв'язку ім. О.С.Попова,
доцент кафедри економічної теорії

Захист дисертації відбудеться «25» червня 2015 року о 15 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.055.01 в Одеському національному економічному університеті за адресою: 65082, м. Одеса, вул. Преображенська, 8, ауд. 217.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Одеського національного економічного університету за адресою: 65082, м. Одеса, вул. Преображенська, 8, ауд. 211.

Автореферат розісланий «22» травня 2015 р.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

С. О. Даниліна

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Процес євроінтеграції України надає особливу актуальність питанням категоріального зіставлення перехідної економіки України та високорозвиненої економіки західноєвропейських країн. Справа в тому, що євроінтеграція України означає по суті процес інтеграції менш розвиненої країни в економічне співтовариство відносно більш розвинених країн. При цьому одні й ті ж економічні категорії, що виражаються одними і тими ж поняттями, можуть набувати у менш розвинутій і в більш розвиненій економіці відповідно абсолютно різний об'єктивний зміст.

Це відноситься, насамперед, до такої центральної для ринкової економіки категорії, як ціна. Дане поняття може висловлювати зовсім різні механізми ціноутворення, характерні для різних рівнів економічного розвитку суспільства. За різними механізмами ціноутворення можуть об'єктивно ховатися ще більш фундаментальні розбіжності, пов'язані з відмінностями вартісної основи ціни, з відмінностями самої діяльнійшої субстанції вартості, які на поверхні господарського життя проявляються у відмінності механізмів ціноутворення.

Між тим в сучасній літературі з економічної теорії зіставлення різних механізмів ціноутворення, як правило, обмежується розмежуванням гнучких і твердих цін. Звичайно, не можна заперечувати важливість такого розмежування. Однак, хоча сучасна економічна література надає фундаментальне значення розмежуванню гнучких і твердих цін, але при цьому дані типи ціноутворення розглядаються в основному чисто функціонально. При цьому конкретно-історична специфіка реальних ринкових цін на різних ступенях історичного розвитку взагалі випадає зі сфери аналізу. При такому підході жорсткі і гнучкі ціни не виступають, строго кажучи, економічними категоріями, а постають як чисто функціональні параметри, які визначають режим функціонування тієї чи іншої абстрактної моделі.

Інший підхід, заснований на принципі історизму. Такий підхід дозволяє наситити ці поняття реальним предметним змістом, що відображає послідовні щаблі розвитку товарного виробництва та обміну. У цьому випадку вони можуть виступити як повноцінні економічні категорії. Така методологічна можливість впливає зі сформованого в даний час в економічній літературі свого роду «поділу праці» між неокласикою і трудовою теорією вартості. Саме остання на відміну від австрійської теорії граничної корисності та неокласичної теорії рівноважної ціни призначена не стільки для поточного аналізу ринкових ситуацій, скільки для дослідження довгострокових тенденцій економічного розвитку. Підхід з позицій трудової теорії вартості дозволяє категоріально зіставляти різні рівні історичного розвитку товарно-капіталістичного виробництва,

проаналізувати еволюцію його субстанціональних засад, і насамперед – діяльнісної субстанції вартості.

Істотний внесок у розуміння закономірностей розвитку системи відносин товарного виробництва, дослідження якісних змін найбільш глибинних прошарків вартісних відносин внесли А. К. Покритан, М. І. Зверяков, В. В. Пусенкова, А. С. Гальчинський, А. А. Гриценко, С. В. Мочерний, А. А. Чухно, В. С. Афанасьєв, С. Н. Черковець, О. В. Бузгалін, А. І. Колганов, В. О. Радаєв, С. С. Губанов та інші економісти. Завдяки цим дослідженням відкривається методологічна можливість з'єднання концепції синтезу гнучких і твердих цін з аналізом процесу розвитку товарного виробництва та обміну.

У XXI ст. передові країни Європейського співтовариства вступають в процес історичної трансформації, магістральною тенденцією якого виступає послідовний еволюційний перехід праці у творчість. Тому повноцінна інтеграція України в європейську економіку з необхідністю передбачає її включення в цей трансформаційний процес. Отже, проблеми історичної еволюції ринкової ціни і вартісних відносин важливі для визначення орієнтиру економічної трансформації Україні та категоріального розуміння перспектив її інтеграції в ЄС, для осмислення історичного контексту цих процесів, який пов'язаний з початком у високорозвинених країнах процесу творчої трансформації людської діяльності.

Важливість цієї проблеми визначила вибір теми дисертаційної роботи, обґрунтування її мети та завдань, логіку та структуру.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Вибраний напрямок досліджень пов'язаний із планом науково-дослідних робіт кафедри загальної економічної теорії Одеського національного економічного університету. Дослідження проведено в межах теми «Теоретичні та методологічні основи дослідження економічних відносин в Україні в умовах інтеграції в глобальний процес розвитку» (номер державної реєстрації 0107U012781), яка виконувалася в рамках тематичного плану науково-дослідних робіт університету на 2004-2012 роки та «Дослідження змісту і форм розвитку економічних відносин в національній економіці на прикладі України» (номер державної реєстрації 0113U000654), яка виконується в рамках тематичного плану науково-дослідних робіт університету на 2013-2017 роки. У межах даних тем автором запропоновано методологічний підхід до порівняльного аналізу механізмів ціноутворення з урахуванням економічного відставання України від високорозвинених країн; обґрунтовано стратегічне завдання України, яке пов'язано з розвитком процесу комбінування всезагальної і спільної праці як основи реальної інтеграції України до ЄС.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є вивчення історичного розвитку ринкової ціни як прояву процесу

еволюції вартісних відносин, в основі якого лежить зміна діяльнісної субстанції вартості.

Відповідно до мети дослідження в роботі сформульовано наступні завдання:

- визначити тип ринкової ціни, що переважав на кожному конкретному ступені історичного розвитку та об'єктивні обставини, що обумовлюють його перевагу кожному з цих історичних етапів;
- дослідити розвиток ціноутворення на ринку продукції обробної промисловості, яка представляє найбільш динамічний сектор індустріальної економіки, максимально відповідний для виділення «ідеальних» історичних типів ринкової ціни в їх найбільш чистому вигляді;
- провести аналіз історичних типів ринкової ціни з точки зору перспектив розвитку вартісних відносин;
- дослідити процес зміни діяльнісної субстанції вартості, що утворює об'єктивну основу історичної еволюції ринкової ціни;
- проаналізувати вплив розвитку елементів творчості на механізм ціноутворення у сучасній високорозвиненій економіці;
- розглянути ринкову ціну й вартісні відносини в Україні з точки зору сучасних тенденцій світового економічного розвитку;
- провести порівняльний аналіз механізмів ринкового ціноутворення, що переважають у сучасній високорозвиненій економіці і в Україні.

Об'єктом дослідження є історичний процес розвитку ринкової ціни й ціноутворення в ринковій економіці.

Предметом дослідження є історичні типи ринкової ціни, які є вираженням еволюції вартісних відносин та змін діяльнісної субстанції вартості.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є загальнонаукові методи пізнання (історико-логічний і системний підходи до аналізу процесу історичної еволюції ринкової ціни та вартості). Для визначення категоріального апарату широко використовувалися діяльнісний підхід до аналізу економіки та принцип історизму, який передбачає фундаментальну єдність історичного та логічного. В роботі ці методологічні принципи застосовуються для визначення теоретичних основ роботи в пунктах 1.1 та 1.3, для аналізу ступенів історичної еволюції ринкової ціни та конкретних механізмів ціноутворення у параграфах 2.1 та 2.2, для дослідження історичного розвитку субстанції вартості в параграфах 2.2, 2.3 та 3.1, для визначення субстанціальних розбіжностей між ринковими цінами в умовах високорозвиненій та трансформаційній економік. Особливу роль у пунктах 1.3, 3.1 відіграє політико-економічна методологія аналізу форм суспільного зв'язку, адекватних різним категоріям людської діяльності.

Інформаційною основою дисертаційного дослідження стали офіційні статистичні матеріали Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Міністерства економіки України, Міністерства статистики України, Міністерства фінансів України, Національного інституту стратегічних досліджень, Адміністрації Президента України, Інституту економіки та прогнозування НАН України, монографії та періодичні видання України та зарубіжжя.

Наукова новизна одержаних результатів. Основні теоретичні та практичні результати дисертаційної роботи, що визначають її наукову новизну, полягають у наступному:

вперше:

- розкрито тріадичну послідовність історичного розвитку ринкової ціни: стихійна гнучкість – керована жорсткість – керована гнучкість цін, в основі якої лежить еволюція діяльнійшої субстанції вартості: спільній праці на капіталістичних підприємствах в умовах вільної конкуренції адекватна стихійна гнучкість ринкових цін; праці, усупільненій у масштабах багатозаводських монополістичних об'єднань у першій половині ХХ ст., відповідає керована жорсткість монопольних цін; безпосередньому комбінуванню спільної праці з всезагальною в науково-виробничих комплексах другої половини ХХ ст. і початку ХХІ ст. адекватна керована гнучкість ринкових цін;

удосконалено:

- теоретичні основи такого підходу до аналізу ціни та вартості, при якому, на відміну від існуючих підходів, сучасна ринкова ціна і вартісні відносини виступають як генетично перетворені форми, всередині яких зріє новий, посттоварний зміст, пов'язаний з розвитком в людській діяльності елементів творчості;

- категоріальні основи дослідження складності праці, в ході якого, на відміну від існуючої концепції, послідовно розмежовуються складність індивідуальної та комбінованої праці;

- методологічний підхід до дослідження гнучкості і жорсткості ринкових цін, при якому, на відміну від існуючого підходу, вони розглядаються в широкому контексті конкретно-історичного розвитку товарного виробництва та трудової субстанції вартості;

- категоріальні основи порівняльного аналізу ринкової ціни в перехідній економіці і ціни високорозвиненої економіки, в процесі якого, на відміну від існуючого підходу, вони розрізняються як за механізмом свого формування, так і субстанціонально – за змістом діяльності, що утворює субстанцію вартості;

набуло подальшого розвитку:

- категоріальні основи розмежування основних форм суспільного зв'язку між людьми, іманентних спільній та всезагальній праці;

- теоретичні основи аналізу адаптаційних здібностей та історичної еластичності вартісних відносин, що виявляються в еволюції ринкової ціни та вартості;

- теоретичні підходи до розкриття впливу процесу розвитку складної праці на ціноутворення в сучасній високорозвиненій економіці;

- теоретичні основи дослідження впливу оновлення продукції на механізм ціноутворення;

- теоретико-методологічні підходи до аналізу особливостей розвитку ринкової ціни і вартісних відносин у сучасній високорозвиненій економіці;

- теоретичні основи аналізу різних типів монополістичної планомірності;

- теоретичні підходи до дослідження об'єктивного розриву між всезагальною і спільною працею, характерного для перехідної економіки України;

- теоретичні основи дослідження ринкової ціни і вартісних відносин в Україні в контексті глобального економічного розвитку.

Практичне значення одержаних результатів. Теоретична і прикладна цінність отриманих наукових результатів полягає в подальшому розвитку теорії вартості і ціни, розширенні системи наукових поглядів на сучасні процеси глобального розвитку, історичну еволюцію ринкових відносин на шляху економічних перетворень в Україні.

Розроблені рекомендації щодо визначення умов розвитку підприємств реального сектору економіки регіону впроваджені в практичну діяльність Головного управління економіки Одеської обласної державної адміністрації (довідка № 2505/01 від 20.10.2014 р.).

Пропозиції щодо вдосконалення економічного механізму ціноутворення продукції, робіт та послуг, що надаються підприємствами реальному сектору міста були використані Департаментом економічного розвитку Одеської міської ради (довідка № 1159/01-41 від 23.01.2015 р.)

Розроблені методичні підходи та рекомендації щодо визначення умов формування вартісних відносин в Україні з точки зору сучасних тенденцій світового економічного розвитку та надання рекомендацій щодо введення порівняльного аналізу механізмів ринкового ціноутворення в Україні були використані Одеським обласним територіальним відділенням Антимонопольного комітету України (довідка № 07-55/540.1 від 04.03.2015 р.)

Основні наукові та практичні результати дисертаційної роботи впроваджені в навчальний процес Одеського національного економічного університету при викладанні дисциплін «Політична економія», «Мікроекономіка», «Економічна теорія», «Мікроекономічний аналіз», «Методологія наукових досліджень», «Сучасні економічні теорії» (довідка № 01-17/1494 від 22.09.2014 р.)

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є особисто виконаним науковим дослідженням. Основні ідеї, підходи і розробки, які визначають наукову новизну, реалізовані в межах проведеного дослідження і виносяться на захист, належать особисто автору.

Апробація результатів дисертації. Основні результати дослідження обговорювалися та доповідалися на міжнародних і всеукраїнських конференціях, зокрема: науковій конференції аспірантів та молодих вчених «Проблеми підвищення ефективності господарювання в умовах трансформаційної економіки» (м. Одеса, 2006 р.); II науково-практичній конференції молодих науковців «Україна у XXI столітті: економічні і соціальні проблеми та шляхи їх вирішення» (м. Одеса, 2007 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Стратегія розвитку національної економіки в умовах зміни ролі та місця людини в системі суспільного виробництва» (м. Харків, 2008 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Теорія та практика ринкових перетворень: економічний та соціальний контекст» (м. Вінниця, 2008 р.); науково-практичній конференції молодих науковців «Проблема підвищення господарювання на макро- та мезоекополітичному рівні» (м. Одеса, 2008 р.); IV науково-практичній конференції молодих науковців «Україна в умовах світової кризи: шляхи вирішення проблем» (м. Одеса, 2009 р.); IV науково-практичній конференції молодих науковців «Україна в посткризовий період: економічний і політичний аспекти» (м. Одеса, 2011 р.); IX Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми розвитку економічної теорії в контексті глобальних викликів» (м. Одеса, 2013 р.).

Публікації. За результатами виконаних у дисертації досліджень опубліковано 11 наукових праць, загальним обсягом 5,65 д. а., із них 8 самостійних робіт у наукових фахових виданнях, які достатньо повно відображають основний зміст роботи.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертаційної роботи становить 218 сторінок комп'ютерного тексту. Дисертація містить 4 додатки (25 таблиць) на 46 сторінках, список використаних джерел налічує 217 найменувань на 20 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність обраної теми, сформульовано мету і завдання дисертаційної роботи, визначено об'єкт, предмет і методи дослідження, наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, зв'язок роботи з науковими програмами та наведено інформацію про апробацію результатів дослідження.

У першому розділі «**Об'єктивна основа ринкової ціни та її еволюції**» визначаються методологічні основи аналізу еволюції ринкової ціни. Як відомо, проблеми знаходження кінцевого джерела доходів і підстави цін, займали центральне місце в класичній політичній економії. У ХХ столітті, коли на передній план висувається неокласична теорія ціни, політична економія продовжує класичну традицію вивчення вартісної підстави цін.

Враховуючи цю методологічну традицію, автор виходить з того, що в процесі історичного розвитку ринкової економіки розвивається не тільки форма, але і діяльнісна субстанція вартості. Тому найважливішою методологічною основою дослідження автор вважає діяльнісний підхід до аналізу економіки. Особлива роль при цьому в роботі віддається традиційному для економічної теорії розмежуванню двох протилежних способів суспільного зв'язку між людьми, пов'язаних з розвитком опосередковано суспільного і безпосередньо суспільного характеру праці. Автор виходить з того, що на відміну від опосередковано суспільних відносин значущість безпосередньо суспільної діяльності виявляється у конкретній, а не абстрактній формі: її суспільний характер проявляється безпосередньо у формі конкретної діяльності.

Не менш важливе методологічне значення для дисертаційного дослідження має категоріальне розмежування двох основних форм безпосередньо суспільного зв'язку. Одна з них іманентна спільній праці та передбачає планомірність як форму свого руху. Інша форма безпосереднього зв'язку іманентна творчості. Особливістю кооперації, що є іманентною творчості, є її міжчасовий характер: вона може охоплювати діяльність не тільки сучасників, але і діяльність попередників. Тому вона розглядається в дисертації як особливий вид кооперації, не обмеженої часом і простором: кожен вчений, незалежно від масштабів і значення свого особистого внеску у загальну працю, виступає як «карлик, що стоїть на плечах велетнів» в тому сенсі, що він спирається на загальну працю своїх попередників.

Таким чином, всезагальна праця розглядається в роботі як вища ступінь розвитку безпосередньої суспільної праці. Автор виходить з того, що конкретно-особистісний спосіб суспільного визнання творчої діяльності діаметрально протилежний абстрактно-знеособленому способу опосередкованого суспільного визнання праці товаровиробника. Тому, на думку автора, сама по собі наукова праця не може створювати вартість.

Проведене ще Д. Рікардо класичне розмежування вартості й багатства виступає в дисертації в новому ракурсі, який відповідає історичним особливостям сучасної інноваційної економіки. В інноваційній економіці вже не репродуктивна праця, що виробляє маси товарів, стає головним джерелом багатства, а праця творча, яка за своїм змістом кардинально відрізняється від репродуктивної праці. Але субстанція вартості пов'язана з відтворювальним характером репродуктивної праці. Творча праця не має такого відтворювального характеру: творчість є одноразовим, не відтворюваним актом. Тому, на думку автора, вона не створює вартість.

Важливою методологічною передумовою проведеного в роботі аналізу служить також категоріальне розмежування складності індивідуальної та комбінованої праці. Таке розмежування виходить з того, що складність комбінованої праці вимірюється тією пропорцією, в якій спільна праця безпосередньо комбінується з всезагальною працею. На «виході» ця пропорція проявляється насамперед у здатності створювати нові або покращувати колишні продукти. При такому підході стають зрозумілі істотні зрушення, що відбуваються в самій субстанції сучасної вартості, оскільки вартість, створювана спільною працею, кардинально відрізняється від вартості, створюваної складною комбінованою працею, заснованою на безпосередньому комбінуванні спільної і всезагальної праці.

В дисертації показано, що, безпосередньо не створюючи вартості, творча праця збільшує здатність складної комбінованої праці створювати помножену масу вартості. Складність комбінованої праці виступає як форма руху об'єктивного протиріччя між творчістю та вартісним способом зв'язку. Це фундаментальне протиріччя розглядається в роботі як найважливішого об'єктивного протиріччя сучасної високорозвиненої економіки, в якій починає розгортатися історичний процес трансформації праці у творчість.

У другому розділі **«Ступені історичного розвитку ринкової ціни»** розглядається вплив процесу історичної еволюції діяльній субстанції вартості на механізм ціноутворення. Сформовано тріадичну послідовність історичного розвитку ринкової ціни. Удосконалено теоретико-методологічні підходи до аналізу процесу розвитку ринкової ціни і вартісних відносин в сучасній високорозвиненій економіці.

В дисертації доводиться, що в сучасній високорозвиненій економіці ціна промислової продукції набуває нову властивість – керовану гнучкість. Вона розглядається в роботі як особливий різновид керованої ціни, як така керована ціна, яка вже не є жорсткою, а, навпаки, змінюється в залежності від фази життєвого циклу товару. Порівняльний аналіз різних механізмів ціноутворення показує, що на відміну від жорстких «адмініструюмих» цін першої половини ХХ століття сучасні ціни є гнучкими, але, з іншого боку,

від класичних гнучких цін XIX століття їх відрізняє те, що ця гнучкість стає керованою.

Головним чинником, який зробив жорсткі ціни на більшість кінцевої продукції практично неможливими, автор вважає постійне оновлення і диференціацію продукції. Керована гнучкість цін розглядається в роботі як дзеркальне відображення на ринку зростаючої гнучкості сучасного виробництва. Не тільки ціни знову стали гнучкими, гнучким стало саме сучасне виробництво. В якості найважливішого чинника, що утворює основу постійного оновлення та вдосконалення промислової продукції автор розглядає процес безпосереднього з'єднання науки з виробництвом, що розгорнувся у другій половині XX ст.

Тим самим розкривається своєрідна тріада в еволюції ціноутворення: стихійна гнучкість – керована жорсткість – і, нарешті, керована гнучкість цін, характерна для сучасної промислової продукції. У роботі доведено, що в основі такої еволюції ціноутворення лежить розвиток вартості і насамперед – її діяльній субстанції. Перші два історичних типи ціноутворення (стихійна гнучкість і керована жорсткість цін) адекватні вартості, що створюється спільною працею на різних етапах її історичного розвитку. Стихійна гнучкість адекватна такому рівню розвитку спільної праці, коли вона замикається в рамках окремих підприємств. Це відповідає умовам вільної конкуренції XIX ст.

Керована жорсткість розглядається як характерна для монопольних цін першої половини XX ст., коли розвиток спільної праці виходить за межі окремих підприємств і охоплює багатозаводські виробничі комплекси монополістичного типу. Таким чином, на думку автора, зміна першого з розглянутих типів ціноутворення (стихійна гнучкість цін) другим (керована жорсткість цін) визначається масштабами спільної праці, які переходять на рівень корпоративних комплексів.

В дисертації показано, що у другій половині XX ст. виробничі комплекси трансформуються в науково-виробничі, в рамках яких розгортається безпосереднє комбінування спільної праці з всезагальною. Така складна комбінована праця набуває здатності постійно оновлювати та вдосконалювати свою продукцію. Ціна цієї продукції відповідно набуває властивості керованої гнучкості. Тому вартість, що створюється складною комбінованою працею, виражається в гнучких керованих цінах. Таким чином, в дисертації доводиться, що новому ступеню розвитку діяльній субстанції вартості відповідає і нова ступінь ціноутворення (табл.1).

Таблиця 1

Еволюція ціноутворення на промислових ринках у XIX-XXI ст. і її об'єктивні основи

Історичні періоди	Історичні особливості ціноутворення	Основна виробнича ланка	Діяльнісна субстанція вартості	Особливості відтворення промислової продукції	Характерні особливості ринкових відносин
XIX ст.	Стихійна гнучкість цін	окреме підприємство	спільна праця	стабільна номенклатура	вільна конкуренція
перша половина XXст.	Керована жорсткість цін	багато заводський виробничий комплекс	спільна праця	стабільна номенклатура	монополія і олігополія
Друга половина XX ст. – початок XXI ст.	Керована гнучкість цін	науково-виробничий комплекс	комбінування спільної праці з всезагальною	прискорене оновлення продукції	монополістична конкуренція

Джерело: розроблено автором

В роботі показано, що це відображує кардинальну зміну структури ціноутворення в високорозвиненому суспільстві. Автор виходить з того, що до середини XX століття зміни в структурі ціноутворення відбувалися в основному на рівні перетворених форм вартості – ціни виробництва і монопольної ціни. Перехід від ціни виробництва до монопольної ціни розглядається в роботі як перехід від стихійної гнучкості до керованої жорсткості цін. Таким чином, стихійна гнучкість відповідає ціні виробництва, а керована жорсткість властива монопольній ціні.

В той же час в дисертації доводиться, що в другій половині XX століття безпосереднє з'єднання науки з виробництвом викликало зміни на рівні процесу утворення вже не тільки ціни, а й вартості. На думку автора, це пов'язано з безпосереднім комбінуванням спільної і всезагальної праці. В роботі підкреслюється, що перехід від керованої жорсткості до керованої гнучкості цін в умовах швидкого оновлення продукції слід розглядати не тільки як зміну перетвореної форми вартості. Автор наполягає на тому, що ці зміни відбивають особливості самого процесу створення вартості складною комбінованою працею. На думку автора, це означає зміни вже не тільки форми, але і самої субстанції вартості. У роботі показано, що ці зрушення зачіпають вже не тільки той поверхневий шар механізму ціноутворення, який пов'язаний з тривалим відривом ціни від вартості.

Відбувається зміна діяльнісної субстанції самої вартості, що утворює кінцеву основу ринкової ціни.

У третьому розділі «**Теоретичні основи аналізу ціноутворення в умовах сучасного економічного розвитку**» сформульовано наукові підходи до аналізу процесу історичної еволюції ринкової ціни, стосовно до умов вітчизняної економіки, та розроблено відповідні практичні рекомендації.

В якості важливо історичної тенденції сучасного розвитку в дисертації розглядається насамперед початок сьогодні у високорозвинених країнах процесу кардинальної зміни змісту людської діяльності в напрямку розвитку елементів творчості в змісті праці та поступового перетворення праці у творчу діяльність. При цьому автор виходить з того, що, чим більше розвинені елементи творчості у змісті праці, тим більше розвивається об'єктивна економічна відособленість людей один від одного. В роботі показано, як усередині вартісних форм починає складатися інший, протилежний їм тип відносин, пов'язаний з творчим суб'єкт-суб'єктним спілкуванням між людьми, для якого характерна безпосередня, невідчужена кооперація, діалог, спів-творчість суб'єктів діяльності. На думку автора, для включення в цей суб'єкт-суб'єктний процес потрібен відкритий, не обмежений економічною відособленістю доступ до інформації. Тому сучасна вартість розглядається в роботі не просто як перетворена, а як генетично перетворена форма, породжена процесом творчої трансформації, тобто як така форма, всередині якої історично визріває протилежний їй зміст.

Таким чином, розмежування вартості, що створюється спільною працею, і вартості, що створюється складною комбінованою працею, має істотно важливе методологічне значення для теоретичного аналізу сучасної ціни, яке проводиться в дисертації. Такий методологічний підхід дозволяє розглядати сучасну ринкову ціну, яка є грошовим вираженням вартості, що створюється складною комбінованою працею, як генетично перетворену форму, всередині якої визрівають елементи нового, посттоварного змісту.

Висновок про те, що вартісні відносини в сучасній високорозвиненій економіці виступають як генетична перетворена форма процесу творчої трансформації, є методологічно значущим для дослідження не тільки високорозвиненої, але й перехідної економіки. Такий підхід дозволяє розглядати проблеми перехідної економіки в широкому історичному контексті – у зв'язку з глобальними історичними тенденціями сучасного розвитку та перспективами інтеграції України до ЄС.

В роботі зазначається, що для України характерний досить високий рівень розвитку елементів творчості в змісті праці. Зокрема, Україні належить досить престижне місце у виробництві інтелектуального продукту, і в першу чергу – в створенні програмного забезпечення. За

оцінками Світового банку, середнє щорічне зростання ринку ІТ-аутсортінга в Україні становить 40%. В той же час в дисертації показано, що виробництво інтелектуального продукту мало впливає на стан матеріального виробництва і, зокрема, промисловості України. Питома вага інноваційної продукції в загальному обсязі реалізованої промислової продукції знизилася з 6,5 % в 2005 р до 3,3 % в 2013 р. (в Євросоюзі цей показник становить 75%). Крім того, спостерігається зниження рівня наукоємності вітчизняної продукції. Відзначається тенденція до скорочення числа підприємств, які займалися впровадженням нововведень. У структурі української економіки переважає виробництво не кінцевого, а проміжного продукту. Частка сировинної продукції в структурі промисловості України становить 70%. Причому, переважання проміжної продукції з низькою часткою доданої вартості має тенденцію до посилення. Навіть у рамках металургії, яка сама по собі виробляє проміжний, а не кінцевий продукт, діє тенденція до збільшення виробництва продукції з низькою часткою доданої вартості.

Все це розглядається в роботі як прояви характерного для перехідної економіки України об'єктивного розриву між всезагальною і спільною працею. Не дивно тому, що в ціноутворенні на продукцію українського експорту переважає некерована, стихійна гнучкість ринкових цін, характерна для ринків сільгосппродукції, металургії та хімічної продукції. Тому зниження цін у період кризових потрясінь на світовому ринку найбільш боляче б'є по українській економіці, що з особливою силою проявилось під час кризи 2008-2009 рр.

Таким чином, автор приходить до висновку, що значною мірою формальний характер ринкових перетворень в Україні визначає і панівний тут тип ціноутворення, який найбільш повно виявляється в ціноутворенні на експортну продукцію. Світовому ринку проміжної продукції, на якій спеціалізується Україна, іманентно ціноутворення по класичній моделі стихійно гнучких цін. Це означає, що ціноутворення в основних експортоорієнтованих галузях української економіки відбувається фактично за моделлю, характерною для ХІХ ст. Основу панування такого історичного типу ціноутворення автор бачить у тому, що в Україні практично не склалося безпосереднє комбінування спільної і всезагальної праці, характерної для сучасної високорозвиненої економіки.

Однак не тільки стихійна гнучкість ринкових цін розглядається в дисертації як серйозна проблема для України, яка укладає в собі потенційну загрозу для національної економіки. На думку автора, не меншу небезпеку становить керована жорсткість і одностороння еластичність цін, характерна в першу чергу для природних монополій. Автор доходить висновку, що в цілому в перехідній економіці відсутня система інститутів, здатна зупинити зростання цін і тарифів, що означає подальший перерозподіл вартості на користь природних монополій. В

результаті відносно низький обсяг створення нової вартості, пов'язаний з відставанням у сфері складної комбінованої праці, поєднується в Україні з відносно високим рівнем монополістичного перерозподілу створеної вартості.

У роботі на основі аналізу великого емпіричного матеріалу показано, що ціна в перехідній економіці відрізняється від ціни високорозвиненої економіки не тільки механізмом свого утворення, але й субстанціонально – самим змістом діяльності, що утворює субстанцію вартості. Ця базова, субстанціональна відмінність розглядається як визначальна для переважаючих механізмів ціноутворення. Таким чином, розуміння сучасної ринкової ціни як генетично перетвореної форми вартості, як форми такої вартості, яка створюється складною комбінованою працею, дозволяє категоріально сформулювати якісну, змістовну відміну ринкової ціни розвиненої ринкової економіки від ринкової ціни, що складається в перехідній економіці України. На відміну від високорозвиненої економіки ринкова ціна в Україні ще не стала генетично перетвореною формою, оскільки діяльністю субстанцією цієї вартості в масі своїй ще не стала складна комбінована праця. На думку автора, це субстанціональне відставання України і проявляється в пануванні на ринках її продукції застарілих механізмів ціноутворення.

Тому, на думку автора, найважливіша стратегічна задача, яку належить вирішувати в контексті євроінтеграції України, полягає в розвитку процесу безпосереднього комбінування репродуктивної, спільної праці з творчою, всезагальною працею. В дисертації підкреслюється, що створення системи складної комбінованої праці залишається найважливішою стратегічною проблемою подальшого розвитку української економіки в ХХІ ст., без кардинального вирішення якої неможлива реальна інтеграція України в ЄС.

ВИСНОВКИ

В дисертації пропонуються нові підходи до теоретичного аналізу процесу історичного розвитку ринкової ціни та діяльнісної субстанції вартості. Результати дослідження дозволили досягти поставленої мети, реалізувати завдання та сформулювати такі висновки теоретичного, методологічного та науково-практичного характеру:

1 На основі аналізу специфічних типів ціноутворення, які є переважаючими на різних історичних етапах, розкрита своєрідна тріада у діалектиці розвитку ціноутворення: стихійна гнучкість – керована жорсткість – і, нарешті, керована гнучкість цін, характерна для сучасної промислової продукції. Автором виявлені об'єктивні обставини панування цих типів ціноутворення, які пов'язані з розвитком діяльнісної субстанції вартості.

2. В процесі дослідження розвитку ціноутворення на ринку продукції обробної промисловості показано, що перші два історичних типи ціноутворення (стихійна гнучкість і керована жорсткість цін) адекватні вартості, яка створюється спільною працею на різних етапах її історичного розвитку. Ступінь стихійної гнучкості адекватна такому рівню розвитку спільної праці, коли вона замикається в рамках окремих капіталістичних підприємств, що відповідає умовам вільної конкуренції XIX ст. Щодо керованої жорсткості, то вона характерна для монопольних цін першої половини XX ст., коли процес безпосереднього усупільнення праці виходить за межі окремих підприємств і охоплює багатозаводські виробничі комплекси монополістичного типу.

3. Пропонується розглядати сучасну ринкову ціну і вартість, що створюється складною комбінованою працею, як генетично перетворені форми, усередині яких історично визріває протилежний їм зміст. Така методологічна пропозиція ґрунтується на урахуванні того, що у інноваційній економіці виробничі комплекси трансформуються в науково-виробничі, в рамках яких розгортається безпосереднє комбінування спільної праці з всезагальною, тобто творчою працею. Таким чином, всередині вартісних форм починає складатися інший, протилежний їм тип відносин, пов'язаний з творчим суб'єкт-суб'єктним спілкуванням між людьми.

4. На основі дослідження фундаментальних факторів історичної еволюції ринкової ціни доведено, що у процесі історичного розвитку ринкової економіки розвивається не тільки форма, але і діяльнісна, трудова субстанція вартості. В роботі розкрито методологічне значення розмежування двох форм безпосередньо суспільного зв'язку між людьми, одна з яких іманентна спільній праці, а інша – творчості, яке відіграє вирішальну роль для вивчення впливу фундаментальних історичних змін діяльнісної субстанції вартості на процес еволюції ціноутворення.

5. Пропонується теоретичний підхід до аналізу ціни та вартості у сучасній високорозвиненій економіці, виходячий з того, що головним джерелом багатства стає творча праця, яка за своїм змістом не має відтворювального характеру. В роботі доведено, що, хоча сама по собі вона не створює вартість, однак її комбінування зі спільною працею опосередковано веде до збільшення вартості. Оскільки така складна комбінована праця набуває здатності постійно оновлювати та вдосконалювати свою продукцію, відповідно ціна цієї продукції набуває властивість керованої гнучкості.

6. На основі дослідження ринкової ціни і вартісних відносин в Україні категоріально сформульовані критерії якісної відмінності ринкової ціни у високорозвиненій економіці та в Україні. Доводиться, що на відміну від високорозвиненої економіки ринкова ціна в Україні ще не

стала генетично перетвореною формою, оскільки діяльнісною субстанцією цієї вартості в масі своїй ще не стала складна комбінована праця, що передбачає безпосереднє комбінування спільної і всезагальної праці.

7. Пропонується методологічний підхід до порівняльного аналізу механізмів ціноутворення з урахуванням економічного відставання України від високорозвинених країн. Внаслідок цього відставання переважаючими в перехідній економіці виступають стихійна гнучкість і одностороння еластичність цін, які в якості пануючих механізмів ціноутворення є вже давно пройденими етапами для високорозвиненої економіки. Виходячи з цього, категоріально формулюється стратегічне завдання України, яке пов'язано з розвитком процесу комбінування всезагальної і спільної праці як основи реальної інтеграції України до ЄС.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ

Статті у наукових фахових виданнях:

1. Скидан О.А. Особливості розвитку конкуренції у сучасній ринковій економіці / О.А. Скидан // Науковий вісник ОДЕУ. – 2005. – № 7 (19). – С. 64–73. (0,5 д.а.)
2. Скидан О.А. Процесс монополистического обобществления производства и демонетизации золота в XX столетии / О.А. Скидан // Науковий вісник ОДЕУ. – 2008. – № 6 (62). – С. 57–73. (1 д.а.)
3. Скидан О.А. Характеристика праці у сфері суспільного виробництва / О.А. Скидан // Науковий інформаційний журнал «Бізнес інформ». – Харків: Видавничий дім «Інжек», 2009. – № 11 (2). – С. 175 –176. (0.3 д.а.)
4. Скидан О.А. Тенденции развития стоимостной формы экономической связи / О.А. Скидан // Науковий вісник ОДЕУ. – 2011. – № 6 (131). – С. 69–79. (0.5 д.а.)
5. Скидан О. А. Методологічні основи аналізу розвитку ціноутворення у високорозвиненій економіці / О.А.Скидан // Збірник наукових робіт "Управління розвитком". – Харків: ХНЕУ, 2011. – № 22 (119). – С. 39 –42. (0,4)
6. Скидан О.А. Глобальные трансформации и стоимостные отношения / О.А. Скидан // Економічні науки. Серія «Економічна теорія та економічна історія»: Збірник наукових праць. – Луцьк: ЛНТУ, 2011. – Випуск 8 (32). – С. 334 –342. (0.4 д.а.)
7. Скидан О.А. Современная рыночная цена как категория товарного производства / О.А. Скидан // Вісник соціально-економічних досліджень: збірник наукових праць. – Одеса, 2013. – № 2 (49). – Частина II. – С. 179 –182. (0.4 д.а.)

8. Скидан О.А. Влияние процесса обобществления труда на развитие формы и содержания стоимости в высокоразвитой экономике / О.А. Скидан // Науковий вісник ОНЕУ. – 2013. – № 5 (184). – Том II. С. 69–77. (0.8 д.а.)

Публікації в інших виданнях:

9. Скидан О.А. Влияние современных трансформационных процессов на развитие стоимости в высокоразвитых странах / О.А. Скидан // Вестник тульского филиала финуниверситета. Социально-экономическое развитие региона: теория и практика. – Тула: Издательство ТулГУ, 2014. – С. 39 – ~~(0.35 д.а.)~~

Опубліковані праці апробаційного характеру:

10. Скидан О.А. Проблема застосування методологічних принципів до аналізу конкурентних відносин / О.А. Скидан // Теорія та практика ринкових перетворень: економічний та соціальний контекст: матеріали всеукр. наук.-практ. конф., 20-22 березня 2008 р. – Вінниця: ВІЕ ТНЕУ, 2008. – Т. 1. – С. 133–139. (0.4 д.а.)

11. Скидан О.А. Эволюция современной рыночной цены / О.А. Скидан // Актуальні проблеми розвитку економічної теорії в контексті глобальних викликів: матеріали ІХ між нар. наук.-практ. конф. «Покританівські читання», 19-20 вересня 2013 р. – Одеса, 2013. – С. 24 –27. (0.2 д.а.)

АНОТАЦІЯ

Скидан О. А. Теоретичні засади дослідження процесу розвитку вартості та ціни. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.01 – Економічна теорія та історія економічної думки. – Одеський національний економічний університет, Одеса, 2015.

Дисертація містить наукове обґрунтування нових теоретичних підходів щодо дослідження процесу історичної еволюції ринкової ціни і вартості, пов'язаних з розвитком елементів творчості у змісті праці та тенденцією до зміни змісту людської діяльності в високорозвиненій економіці. У ході дослідження розкрито причинно-наслідковий зв'язок зміни діяльнісної субстанції вартості та еволюції ринкового ціноутворення.

Визначено сутність своєрідної тріади в еволюції ціноутворення: стихійна гнучкість – керована жорсткість – керована гнучкість цін. Встановлено, що перші два історичні типи ціноутворення (стихійна гнучкість і керована жорсткість цін) адекватні вартості, що створюється спільною працею на різних етапах її історичного розвитку.

Розкрито методологічні підходи до аналізу ціноутворення і вартісних відносин у сучасній високорозвиненій економіці. Показано, що всередині

вартісних форм починає складатися інший, протилежний їм тип відносин, пов'язаний із творчими суб'єкт-суб'єктними відносинами між людьми.

Категоріально сформульовано якісну, змістовну відміну ринкової ціни розвиненої ринкової економіки від ринкової ціни, що складається в перехідній економіці України, яка ще не стала генетично перетвореною формою, оскільки її діяльнісною субстанцією ще не стала складна комбінована праця.

Показано, що створення системи такої складної комбінованої праці залишається найважливішою стратегічною проблемою подальшого розвитку української економіки в XXI ст., без кардинального вирішення якої неможлива повноцінна інтеграція України в ЄС.

Ключові слова: вартість, складна комбінована праця, ринкова ціна, генетично перетворена форма, конкуренція.

АННОТАЦІЯ

Скидан О. А. Теоретические основы исследования процесса развития стоимости и цены. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.01 – Экономическая теория и история экономической мысли. – Одесский национальный экономический университет, Одесса, 2015.

Диссертация содержит научное обоснование новых теоретических подходов к исследованию процесса исторической эволюции рыночной цены и стоимости, связанных с развитием элементов творчества в содержании труда и тенденцией к изменению содержания человеческой деятельности в направлении постепенной трансформации труда в творчество. В ходе такого исследования раскрыта причинно-следственная связь процесса обобществления труда, изменения деятельностной субстанции стоимости и эволюции рыночного ценообразования.

Исследовано новое свойство цены промышленной продукции в современной высокоразвитой экономике – управляемая гибкость, означающая особую разновидность управляемой цены, которая уже не является жёсткой, а, напротив, изменяется в зависимости от фазы жизненного цикла товара. Изучена специфика этого типа цен: в отличие от жёстких управляемых цен первой половины XX века такие цены являются гибкими; с другой стороны, от классических рыночных цен XIX века их отличает то, что эта гибкость становится всё более управляемой. Показано, что именно управляемая гибкость современных цен объективно порождает ошибочную аналогию с рыночными ценами эпохи свободной конкуренции. Исследован главный фактор, который сделал жёсткие цены на большинство промышленных изделий практически невозможными, связанный с постоянным обновлением и дифференциацией промышленной продукции.

Раскрыта своеобразная триада в эволюции ценообразования: стихийная гибкость – управляемая жесткость – и, наконец, управляемая гибкость цен, характерная для современной готовой продукции. Установлено, что первые два исторических типа ценообразования (стихийная гибкость и управляемая жесткость цен) адекватны стоимости, создаваемой совместным трудом на различных этапах его исторического развития.

Раскрыты методологические подходы к анализу ценообразования и стоимостных отношений в современной высокоразвитой экономике. Показано, что внутри стоимостных форм начинает складываться иной, противоположный им тип отношений, связанный с творческим субъект-субъектным отношением между людьми. Исходя из этого, обоснован методологический подход к анализу современной стоимости как генетически превращенной формы, внутри которой исторически вызревает новое, противоположное ей содержание.

Обоснован вывод о том, что Украина отстает от высокоразвитой экономики не столько по развитию всеобщего труда, сколько по уровню его непосредственного комбинирования с совместным трудом и, следовательно, по уровню сложности комбинированного труда, создающего умноженную по величине стоимость. Показано, что цена в переходной экономике отличается от цены высокоразвитой экономики не только механизмом своего образования, но и субстанционально – самим содержанием деятельности, образующей субстанцию стоимости. Установлено, что вследствие этого субстанционального различия в переходной экономике преобладающими выступают стихийная гибкость и односторонняя эластичность цен, которые в качестве господствующих механизмов рыночного ценообразования являются вчерашним днем для высокоразвитой экономики.

Категориально сформулировано качественное, содержательное отличие рыночной цены развитой рыночной экономики от рыночной цены, складывающейся в переходной экономике Украины: рыночная цена в Украине еще не стала генетически превращенной формой, поскольку ее деятельностной субстанцией в массе своей еще не стал сложный комбинированный труд, предполагающий непосредственное комбинирование совместного и всеобщего труда. Показано, что создание системы такого сложного комбинированного труда остается важнейшей стратегической проблемой дальнейшего развития украинской экономики в XXI в., без кардинального решения которой невозможна полноценная интеграция Украины в ЕС.

Ключевые слова: стоимость, сложный комбинированный труд, рыночная цена, генетически превращенная форма, конкуренция.

ANNOTATION

Skydan O.A. Theoretical frameworks of research related to a process of development of the value and the price. – Manuscript.

The dissertation for gaining a scientific degree of the Candidate of Economic Sciences in the specialty 08.00.01 – Economics and the History of Economic Thought. – Odessa National Economic University, Odessa, 2015.

The dissertation contains scientific substantiation of new theoretical approaches to research of a process of historical evolution of the market value and the price related to development of creative elements within the content of labor and a tendency for changes of the content of a human activity in the direction of gradual transformation of the labor into the creative work. In the process of research the author has indicated a cause-and-effect relation of a labor collectivization process, change of an active substance of the value, and evolution of market pricing.

The author has determined the sense of a distinctive triad in the context of evolution of pricing, i.e. elemental flexibility – controlled rigidity – controlled price flexibility being inherent to contemporary finished goods. The author has detected that the first two historical types of pricing (the elemental flexibility and the controlled rigidity of prices) are adequate to the value created by cooperative labor at different stages of its historical development.

The dissertation considers methodological approaches to analysis of pricing and value relations in the contemporary highly developed economy. The dissertation indicates that a type of relations being opposite to value forms is beginning to form within these value forms. This type is associated with creative subject-subject relations between humans.

On the basis of examination of scientific categories the author has explained differences between properties and the content of the market price of the developed market economy and the market price, which forms in the Ukrainian transitional economy. The last one has not become a genetically transformed form yet, because the complicated combined labor had not become its active substance.

The author outlines that creation of a system of such complicated combined labor is the most important strategic problem of further development of the Ukrainian economy in the XXI century, since full integration of Ukraine in the EU is impossible without solution of this problem.

Key words: value, complicated combined labor, market price, genetically transformed form, competition.